

Azərbaycan müəllimi.- 2020.- 31 iyul.- S.1.

İlham Əliyev və dövlətin dil siyasəti

Azərbaycan Respublikası dövlət müstəqilliyinin bərpası xalqımızın ən ali siyasi iradəsi və həyat formulasıdır. Dünya siyasiyyasında yer alan bütün xalqlar kimi, azərbaycanlılar da dövlət müstəqilliyimizə nəticə deyil, vasitə kimi baxıb və indi də elə baxır. Hər bir xalqın keçmişini onun özündərki ilə şərtlənən tarixi, yaratdığı maddi və mənəvi nailiyyətlərin ifadəsi olan mədəniyyəti ilə ölçülür. Dil, o maddi və mənəvi xəzinənin ən mükemməl məcmusudur və buna görə də o, hər

bir xalqın varlığını təsdiq edən ən mühüm faktorlardan biri sayılır. Dil, sosial hadisədir və buna görədir ki, onu hər bir milletin keçdiyi yolun, onun formallaşmasının ən zəngin və mühüm göstəricisi kimi də qəbul edirlər.

Dövlət üçün başlıca vəzifəldən birinin onun təmsil etdiyi xalqın dilinin inkişaf etdirilməsinin qaranti olmaq nümunəsini 1918-ci ildə, Azərbaycan Demokratik Respublikasının elan olunduğu vaxtlarda görmək olur. Həmin ilin iyun ayında,

dövlət müstəqilliyyindən bir neçə həftə sonra hökumətin ilk qərarlarından biri bununla bağlı idi. “Dövləti - lisan türkçə qəbul edilərək müvəqqətən hökuməti müəssisələrdə rus lisani istemalına müsaidə edilməsi haqqında” hökumət Qərarında ana dilinin dövlət dili olacağı bildirilir, dövlət və hökumət qurumlarında rus dilindən istifadənin müvəqqəti hal olduğu diqqətə çatdırılırdı.

⇒Ardı səh.5

“Hər bir millətin dili onun üçün çox əzizdir. Bizim üçün Azərbaycan dili, ana dilimiz həddindən artıq əzizdir. Çünkü çox illər ana dilimiz, Azərbaycan dili hətənrimizdə geniş yer ala biləmişdir. Amma buna xaxmayaraq hər bir azərbaycanlı dilin qorunub saxlanılmasında az da olsa, çox da olsa, xidmətlərini gösərmışdır”.

**Heydər ƏLİYEV,
ümummilli lider**

← Övvəli səh.1

Bu Qərarın Azərbaycanda ana dilinin dövlət dili olaraq işlədilməsini təmin edəcək ilk dövlət sənədi kimi tarixi qıyməti var. Düzdür, xalqımızın dövlətçilik tarixinin müəyyən məqamlarında Azərbaycan dilinin hətta diplomatik yazışmalarda işlədilməsini təsdiq edən nümunələr var, amma təsəssüf ki, oxsar faktların ardıcılılığı diqqəti çəkməyibdir. Buna görədir ki, ADR hökumətinin bu addımı dövlət rəmzlərimizin qəbul edilməsi qədər əhəmiyyətli addım sayıla bilər. Hələ daşnak- bəlşəvik silahlı birləşmələrinin nəzarətində olan Bakı şəhərinə köçə bilməyən Azərbaycan Demokratik Respublikası hökumətinin qəbul etdiyi növbəti Qərar dil siyasetinin ardıcılığından xəbər verirdi. “Birinci və ikinci dərəcə ibtidai məktəblərin, həmçinin orta təhsil müəssisələrinin milliləşdirilməsi haqqında” Nazirlər Şurasının qəbul etdiyi və dərhal icraya yönəldilən mühüm dövlət sənədi perspektiv siyasəti göstərirdi. Bu, ilk dəfə olaraq azərbaycanlı uşaqların doğma dillərində təhsil alma hüquqlarının qanuniləşdirən dövlətin iradəsi idi. O faktı minnətdarlıq hissi ilə xatırlatmaq yerine düşər ki, hökumətin dil və təhsil ilə bağlı qəbul etdiyi dövlət qərarları xalqımızın işıqlı ziyyələrinin mənəvi dəstəyi və milli burjuaziyanın qabaqcıl nümayəndələrinin mesenənləq fəaliyyəti ilə gerçəkləşirdi. Vətənpərvərlik hissələrindən qidalanan həmin fəaliyyətdə Hacı Zeynalabdin Tağıyev, Ağa Musa Nağıyev, Murtuza Muxtarov, Şəmsi Əsədulayev, Həmیدə xanım Məmmədquluzadə və digər insanlarımız yaxından iştirak edirdilər.

Azərbaycan Demokratik Respublikasının elan olunmasından 15 ay sonra, 1919-cu il sentyabr aymın 1-də Bakıda universitetin təsis edilməsi ilə bağlı Qərarın qəbul edilməsi elan edilən siyasətin davamı oldu.

Cəmi 23 ay yaşayın Azərbaycan Demokratik Respublikası böyük işlərin əsasını qoysa da o işlər qırmızı terrorun müdaxiləsi ilə süqut etirilən milli dövlətçiliyin ömrü kimi yarımqıq qaldı. Azərbaycanda sosialist inqilabının elan olunması ilə yaradılan İngilab Komitəsinin 8 fevral 1921-ci il tarixli əmri ilə “Sovet idarələrində karguzarlığın rus və türk dillərində aparılması” tətbiq edildi. Əslində bu, dünənki milli respublikaların dövlət müstəqilliyini qəsb etmiş bolşevizmin “xalqların milli-azadlıq uğrunda mübarizəsinin” yekunu kimi təqdim etdiyi imitasiyadan başqa bir şey deyildi. 1924-cü il iyun ayının 27-də qəbul edilən “Respublikanın dövlət idarələrində dövlət dilimi, əhalinin əksəriyyətinin və azlıqdə qalan millətlərin dillərini tətbiq etmək haqqında” qərar isə kağız üzərində qaldı. 32 il sonra, 1956-ci ildə nominal dövlət müstəqilliyi olan Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasının Konstitusiyasına Azərbaycan SSR dövlət dili barəsində maddə əlavə edilməsi haqqında Qanun da eyni effekti verdi. 1969-cu ilin yayında Azərbaycanda birinci dəfə siyasi hakimiyyətə gələn ümummilli liderimiz Heydər Əliyev Azərbaycanda sovet hakimiyyəti qurulandan sonrakı müddətdə ilk dəfə Azərbaycan dilinin dövlət dili statusuna qaldırılması istiqamətində fealiyyətə başladı. O, indiki Bakı Dövlət Universitetinin İttifaqın hər yerindən, həmçinin xarici ölkələrdən olan qonaqların da iştirak etdiyi möhtəşəm yubiley tədbirində o günəcən yaranmış standartları ilk dəfə pozdu. Ölkənin yeni gənc lideri universitet müəllim-professorlarının, tələbələrin və Moskvadan gəlmİŞ partiya-hökumət nümayəndələrinin qarşısında doğma ana dilinde parlaq çıxış etdi. Ümummilli lider bu nitqi ilə respublikanın siyasi elitarasına milli dilin dövlət qurumlarında tətbiqi ilə bağlı öz mesajını çatdırırdı. Bu istiqamətdə sonradan atılan addımlar onu göstərirdi ki, ölkənin yeni lideri qarşidakı vəzifənin həyatə keçirilməsində ardıcıl və qətiyyətlidir. Elə 1978-ci ildə, Azərbaycan SSR-in yeni qəbul edilən Konstitusiyasında Azərbaycan dilinin dövlət dili kimi təsbit edilməsi həmin ardıcılığın və qətiyyətin ifadəsi oldu. O qətiyyəti yaradan səbəblər barədə ümummilli liderimiz sonradan belə deyəcək: “Hər bir millətin dili onun üçün çox əzizdir. Bизim üçün Azərbaycan dili, ana dilimiz həddindən artıq əzizdir. Çünkü çox illər ana dilimiz, Azərbaycan dili həyatımızda geniş yer ala bilməmişdir. Amma buna baxmayaq hər bir azərbaycanlı dilin qorunub saxlanılmasında az da olsa, çox da olsa, xid-

Heydər Əliyevin Azərbaycanın siyasi rəhbərliyində olduğu vaxtlar Azərbaycan dilçilik elminin fundamental və çoxşaxəli tədqiqatlara cəlb edildiyi zamanlar kimi yadda qalıb. Çoxcildlik "Müasir Azərbaycan dili" kitablarının möhz ulu öndərin şəxsi qayğısı ilə Azərbaycan Dövlət Mükafatına layiq görülməsi de unudulmayacaq faktlardan biridir. Bu qayğı və diqqətin ən mühüm nəticələrindən biri onunla xarakterizə oluna bilər ki, Heydər Əliyevin doğma dilimizlə bağlı qurduğu dövlət siyaseti ölkemizdə qarşısalınmaz prosesə çevrilirdi. Elə həmin proseslərin nəticəsi oldu ki, ölkəmizdə milli-azadlıq hərəkatının dalğaları ilə dövlət dilinə münasibət cəmiyyət üçün prioritet istiqamətlərdən birinə çevrildi. "Yeni Azərbaycan əlifbası layihəsinin hazırlanması haqqında", "Latin qrafikali Azərbaycan əlifbasının bərpası haqqında" qanunlar həmin ərefədə qəbul edildi. Da-ha sonra epizodik də olsa oxşar addımlar atıldı, məsələn, 1992-ci il dekabr ayının 22-də "Azərbaycan Respublikasında dövlət dili haqqında"

1 avqust - Azərbaycan Əlifbası və Azərbaycan Dili Günü

İlham Əliyev və dövlətin dil siyasəti

Mahirə HÜSEYNOVA,
*filologiya elmləri doktoru, professor,
ADPU-nun Filologiya fakültəsinin dekanı*

lidir. Bu, onun müqəddəs vətəndaşlıq borcudur". Prezident dili lazım olan qayğı barədə həm məqamda danışır, onun lügət tərkibinin zənginliyini birbaşa sosial həyatımızla bağlayır, buna proporcionall inkişaf dinamikasının qanunları ilə əsaslandırırdı: "Mən bu gün böyük iftiخار hissi ilə deyə bilərəm ki, Azərbaycan dili XX əsrde böyük inkişaf yolu keçmişdir. Indi baxın bizim dilimiz nə qədər zəngindir, nə qədər məlahətlidir, nə qədər şirindir və bütün fikirləri ifadə etməsi üçün nə qədər söz ehtiyatlarına malikdir. Biz Azərbaycanda Azərbaycan dilinin hakim olmasını, Azərbaycan dilinin getdikcə inkişaf etməsinə tömən edəcəyik"

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin siyasət kursunun layiqli davamçısı, Azərbaycan xalqının mütləq böyük əksəriyyətinin iradəsi ilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçilmiş və on böyük amali xalqına xidmət olan İlham Əliyev ulu öndərin dövlət dili siyasetini uğurla davam etdirir. Bu, həm də Prezidentin öz xalqının milli adət-ənənələrinə, onun qədim mədəniyyətinə bağlılığı ilə izah olunmalıdır. Milli kökünə bağlılıq, goləcək qarşısında məsuliyyət hissisi Prezident Heydər Əliyevin başladığı strateji siyaseti 2003-cü ildən sonra davam etdirmək işində on böyük potensial enerjisi oldu. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən bununla əla-qodar imzalanmış sərəncam və formanlarının geniş spektri fikrimizi təsdiq edə bilər. Dövlət başçısının Azərbaycan dilində həmin vaxtlara qədər çap edilmiş istoriyyəti, istərsə də Azərbaycan ədəbiyyatının on yaxşı nümunələrinin latin qrafiyalı əlifba ilə nəşr edilməsini təmin edəcək Sərəncamının nümunəsində bunu görürük. Prezident İlham Əliyevin 2004-cü il yanvarın 12-də imzaladığı “Azərbaycan dilində latin qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyatə kecirilməsi haqqında” Sərəncamı

vi möşhörlüñ neçaya keçirilməsi haqqında "Sərən cami bu sferada yarana biləcək vaakkumu aradan qaldırmaqla, əlifba ilə bağlı digər texniki problemləri həll etdi. Onu demək kifayətdir ki, Prezidentin sonradan adıçəkilən Sərəncamın məntiqi davamı olaraq imzaladığı növbəti sərəncamlar əsasında 150 cildlik "Dünya ədəbiyyatı kitabxanası", 100 cildlik "Dünya uşaq ədəbiyyatı kitabxanası", 100 cildlik "Azərbaycan ədəbiyyatı kitabxanası" seriyasından nəşrlər latin qrafiklər ilə Azərbaycan əlifbası ilə nəşr edildi. Prezidentin 2004-cü il yanvarın 13-də imzaladığı "Azərbaycan milli ensiklopediyasının nəşri haqqında" digər Sərəncamı isə Azərbaycan Milli Ensiklopediyasının çoxcildli nəşrinin başlanılması temin etdi. Azərbaycan Milli Ensiklopediyasının yeni nəşri etnik özünüdərkin formallaşmasına ciddi təsir göstərən bir nəşr kimi nəzərdə tutulurdu. Ensiklopediyada xalqımızın bəşəriyyət tarixi, iqtisadiyyatı, mədəniyyəti, elm və siyasetindəki yeri və rolunu respublikamızda bu sahələrdə çalışanların, həmçinin görkəmli azərbaycanlı mesenat, mühacir və neft sonayesi sahibkarlarının nailiyyətləri, Azərbaycanın öyrənilməsində mühüm rolу olan əcnəbi tədqiqatlarının əsərləri öz eksonini təmələdi.

Üümülmilkiyə isə, Azərbaycan Milli Ensiklopediyasının nəşri Prezident İlham Əliyevin maarifçiliyi maqsədi daşıyan böyük bir xidməti kim dəyərləndirilə bilər.

Prezident İlham Əliyevin 2018-ci il noyabr ayının 1-de imzaladığı “Azərbaycan dilinin saflığının qorunması və dövlət dilindən istifadənin da-ha da təkmilləşdirilməsi ilə bağlı tədbirlər haqqında” Fərmanın preambulasında qarşidakı məqsədlər belə təqdim edilirdi: “Azərbaycan dilinin qloballaşma şəraitində zamanın tələblərinə uyğun istifadəsinə və ölkədə dilçiliyin inkişafına da Dövlət Programı haqqında” 2012-ci il 23 may tarixli, “Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Nəsimi adına Dilcilik İnstitutunun maddi-texnik

Neslinin adına Dilçilik İnstitutunun maddi-tehniki bazasının güclendirilməsi haqqında” 2012-ci il 29 may tarixli, “Azərbaycan dilinin qloballaşma şəraitində zamanın tələblərinə uyğun istifadəsinə və ölkədə dilçiliyin inkişafına dair Dövlət Programı”nın təsdiq edilməsi haqqında” 2013-cü il 9 aprel tarixli, “Azərbaycan dilinin elektron məkannda daha geniş istifadəsinin təmin edilməsi ilə bağlı bir sıra tədbirlər haqqında” 2018-ci il 17 iyul tarixli sərəncamları, həmçinin “Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetini yanında Terminologiya Komissiyası haqqında Əsasname”nın təsdiq edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2012-ci il 26 noyabr tarixli Qərarı ana diline dövlət qayğısının artırılması, dilçilik sahəsində fundamental və tətbiqi araşdırma-ların keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması üçün əlveriş-

Bütün yuxarıda qeyd olunan sənədlər doğma dilimizə göstərilən yüksək səviyyəli dövlət qayğısı barədə danışq üçün əsas verir. Haqqında söhbət açdığını Fərmandan isə göstərilir ki, bu istiqamətdə ardıcıl dövlət siyasetinin aparılması na əzadır zoruridir. O bir gərcəklilikdir ki, müasir

“Dilimizin hüdudsuz imkanlarından yetərincə və düzgün istifadə edilməməsi halları hələ də kifayət qədər geniş yayılmışdır. Televiziya və radio kanallarında, internet resurslarında, mətbü nəşrlərdə və reklam daşıyıcılarında ədəbi dilin normalarının kobud şəkildə pozulması, leksik və qrammatik qaydalara əməl edilməməsi, məişət damışığından istifadə olunması, əcnəbi söz və ifadələrin yersiz işlədilməsi, az qala, adı hala çevrilmişdir. Bu sahədə hüquqi tənzimləmənin və daimi nəzarətin olmasına dil pozuntularının azaldılması və aradan qaldırılması istiqamətində təsirli tədbirlər görməyə imkan vermir”.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin "Azərbaycan dilinin saflığının qorunması və dövlət dilindən istifadənin daha da təkmilləşdirilməsi ilə bağlı tədbirlər haqqında" 1 noyabr 2018-ci il tarixli Fərmanından

Azərbaycan dili mükəmməl qrammatik quruluşa, zəngin lügət tərkibinə və ifadə vasitələrinə malikdir, lakin Prezidentin imzaladığı sənədin preambulasında Fərmanın verilməsini vacib edən faktorlar belə sadalanır: "Dilimizin hüdud-suz imkanlarından yetərincə və düzgün istifadə edilməməsi halları hələ də kifayət qədər geniş yayılmışdır. Televiziya və radio kanallarında, internet resurslarında, mətbu nəşrlərdə və reklam daşıyıcılarında ədəbi dilin normalarının kobud şəkildə pozulması, leksik və qrammatik qaydalar-a əməl edilməməsi, mösət danışından istifadə olunması, əcnəbi söz və ifadələrin yersiz işlədilməsi, az qala, adı hala çevrilmişdir. Bu sa-hədə hüquq tənzimləmənin və daimi nəzarətin olmaması dil pozuntularının azaldılması və aradan qaldırılması istiqamətində təsirli tədbirlər görməyə imkan vermir".

Förmanda Monitoring Mərkəzinin yaradılması və Monitoring Mərkəzinin Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası ilə birlikdə “Azərbaycan dilinin saflığının qorunması və dövlət dilindən istifadənin daha da yaxşılaşdırılması ilə bağlı Tədbirlər Planı”nın hazırlanması barədə tapşırıq verilir.

Prezident İlham Əliyevin dilimizin inkişafı və qorunması üçün münbit qanunvericilik bazasını dərinləşdirərək möhkəmləndirməsi onun bir Vətəndaş olaraq doğma ölkəsi və mənsub olduğu xalqa, onun maddi-mənəvi tarixinə, bu tarixin məcmusuna hesab edilən dilimizə münasibətdən qaynaqlanır. Dil siyasetinin birmənalı şəkildə formalasdırılması, ana dilinin dövlət dili kimi tətbiqi işinin qurulması Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır, bu siyasetin yaradıcılıqla davam etdirilməsi missiyası Prezident İlham Əliyevə məxsusdur. Ölkə rəhbərinin Azərbaycan dilinin qloballaşma şəraitində hərtərəfli inkişafı, ədəbi dil normalarının qorunması istiqamətində atlığı addımlar Azərbaycan dilçiləri ailəsi, ümumilikdə, Azərbaycan ziyahları tərəfindən minnətdarlıqla qarşılanır. Həmin addımların isə ölkədə dilçilik araşdırmalarının əsaslı surətdə yaxşılaşdırılmasını, dilçiliyin aparıcı istiqamətlərində fundamental və tətbiqi tədqiqatların inkişafına yönəldilmiş yaradıcılıq səyərinin birləşdirilməsini və dilçiliyin müasir cəmiyyətin aktual problemləri ilə əlaqələndirilməsini təmin etdiyiçinə inanırıq.

Prezident İlham Əliyevin dilimizin inkişafında başlıca rol oynayan kütłəvi informasiya vasitələrinin xüsusi qayğısına həm də onun dilin inkişaf konsepsiyasının tərkib hissəsi kimi yanaşılmalıdır. Kütłəvi informasiya vasitələrinin missiyası, əlbəttə, ancaq informasiya vermək və maarifçiliyi yaymaqdan ibarət deyil, 300 ildən artıq olan vaxt ərzində onlar həm də yayıldıqları dilin inkişafında xüsusi yer tutur. Buna görədir ki, Azərbaycan mətbuatının yaranmasından keçən müddət ərzində xalqımızın ən işqli ziyalıları jurnalistika ilə bərabər, dilimizin qrammatik normalarının qorunması, leksik tərkibinin zənginləşməsi işində can yanğısı, vətəndaş təəssübü ilə məşğul olublar. "Ökinçi" ilə başlayan və ənənəyə çevrilərək bu böyük işlərin əsasını onun naşırı, redaktoru, korrektoru belə özü olan Həsən bay Zərdabi və müəsirləri- Mirzə Fətəli Axundov, Seyid Əzim Şirvani, Nəcəf bəy Vəzirov, Əsgər ağa Gorani və digər ziyalılarımız yaratdılardı. Sonralar bu şərəfli işi Məhəmməd ağa Şahtaxtinski, Cəlil Məmmədquluzadə, Mirzə Əlekber Sabir, Abbas Səhhət, Ömer Faiq Nemanzadə, Hüseyin Cavid, Həşim bəy Vəzirov, Əliqulu Qəmküsər, Üzeyir Hacıbəyov və onlarla insanımız davam etdiirdi. Bugünkü Azərbaycan dilinin qorunması və inkişafında xidməti olan yüzlərlə dəyərli insanımızın ruhları qarsısında bas əvrək onların xatirəsinə ehtiramımızı

Şıllıda baş təyərək oşaların xatirəsinə etüdəmizni ifadə edirik.

Prezident İlham Əliyevin imzaladığı, milli mətbuatımızın yaranmasının 145-ci ildönümü ilə bağlı 30 iyun 2020-ci il tarixli Sərəncamı əsası ümummilli liderimiz tərəfindən qoyulan ənənənin davamı kimi qəbul edirik. Adıçəkilən Sərəncamda kütləvi informasiya vasitələrinə dövlət qayğısını şərtləndirən faktorlar yada salınır: "Ölkəmizdə müstəqil, güclü, fəaliyyətini günümüzün tələbləri səviyyəsində qurmağı bacaran, habelə dövlətçilik ənənələrinə bağlı və xalqımızın milli maraqlarını rəhbər tutan medianın inkişafı prioritet vəzi-

fələrdən biri kimi daim diqqət mərkəzində saxlanılır". COVID-19 pandemiyasının bütün dünyada olduğu kimi, ölkəmizdə də yayılması, bütün dövlət və hökumət resurslarının onunla mübarizəyə səfərbər olunduğu məqamlarda belə, mətbuat gününün ən yüksək səviyyədə keçirilməsini təmin edəcək sənədin imzalanması ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyevin, Birinci vitse-prezident xanım Mehriban Əliyevanın kütüvəti informasiya vəsítələrinə verdikləri böyük önemlilik təzahürüdür.